

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Φύση: ενός δεινού μύρια έπονται

Τριάντα χρόνια μετά την αποξήρανση της λιμνοθάλασσας οι επιπτώσεις της στο φυσικό τοπίο έχουν από μόνες τους μια οιονεί εγγενή ιεράρχηση, την οποία οι ίδιες επιβάλλουν στην ανθρώπινη αντίληψη: το ίδιο το τοπίο κατευθύνει τον άνθρωπο εκεί όπου μια φυσική πληγή γίνεται αντιληπτή διά των αισθήσεων, προκαλώντας συνήθως δυσαρέσκεια. Όταν οι τελευταίες όντως πληγούν και προσβληθούν, μια γεύση απογοήτευσης και ανημπόριας κυριαρχεί. Πρόκειται για αίσθημα που βρίσκεται στον αντίποδα της αισιοδοξίας που δημιουργούν κατά κανόνα δεδομένα της φυσικής ισορροπίας. Ο ορατός και χειροπιαστός κίνδυνος από την τέτοια πληγή επιβάλλει την έναρξη εκτιμήσεων και μετρήσεων της παθολογίας της, έτσι ώστε εισάγεται διά της στενής οδού ό,τι είχε σχετικά με τη σφαιρική θεώρηση της ισορροπίας των φυσικών δεδομένων αποβληθεί από τη διάπλατη πύλη.

Το γεγονός της βίαιης εξαφάνισης του λιμναίου τοπίου εγγράφεται κατά διττό τρόπο. Ως δίωμα στη μνήμη όσων γνώριζαν τα στοιχεία του τοπίου στην καθημερινότητά του και, αργά ή γρήγορα, ως απολογισμός επιστημονικός αυτού που χάθηκε, αρχής γενομένης συνήθως από τον πλούτο της λωρίδας και της πανίδας του. Οι διαφορετικές προφανώς εγγραφές συνεπάγονται και διαφορετικές αναγνώσεις. Υπενθυμίζουμε προς το παρόν ότι οι διωματικές εγγραφές στη μνήμη αποτελούν αφ' εαυτών ιδιαίτερο πεδίο αντικειμένων και του πολιτιστικού επιπέδου, φωτίζοντας με τον τρόπο τους λεπτές πτυχές των περιβαλλοντικών προβλημάτων τις οποίες ο επιστημονικός οικολογικός λόγος αφήνει ενίοτε στο περιθώριο.

Εδώ και δέκα χρόνια στο πρώην αγουλινιτσαίικο λιμναίο τοπίο το αισθητότερο περιβαλλοντικό πλήγμα εντοπίζεται στην πρώην ακτοταινία, σ' εκείνο το μακραίωνα δημούργημα των συντονισμένων προσχώσεων της θάλασσας του Ιονίου και του Αλφειού. Όταν η λίμνη "αποστράγγισε", η αμμόδης λωρίδα έχασε τους κυρίαρχους ρόλους της: ως ορίου και ως όρου ύπαρξης της υδάτινης αυτής μορφής. Η απώλεια της φυσικής πολυλειτουργικής ταυτότητας της λωρίδας και ο υποβιβασμός της σε μια απρόσωπη χωμάτινη ταινία στα όρια της νεκρής λίμνης την καθιστούν τοπίο πολύτροπων δοκιμασιών.

Εκεί δημιουργήθηκε ο σκουπιδότοπος Αγουλινίτσας –ο μεγαλύτερος του νομού Ηλείας– δεχόμενος απορρίμματα των δήμων και κοινοτήτων που ήδη παραθέσαμε. Η δυσοσμία ήταν αρκετή για να κάνει μικρούς και μεγάλους να μιλούν επ' αυτού με αποστροφή. Αρκετή επίσης, για να επισπεύσει τη διαδικασία μελετών, ανεξαρτήτως των πρακτικών τους εφαρμογών.

Τα μέτρα τα οποία προτάθηκαν από μελέτη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου το 1990, για την αποφυγή της μόλυνσης των υπογείων υδάτων –η οποία απειλεί έως και την παραλία Αλκυόνος–, περιλαμβάνουν:

- Εξυγίανση του χώρου (εκσκαφή και αποκομιδή σε πλαϊνούς χώρους των απορριμμάτων).
- Στεγανοποίηση του πυθμένα, με στρώση συμπιεσμένης αργίλου ή μπετονίτη, το πάχος του οποίου θα καθορισθεί μετά από κατάλληλη υδρογεωλογική μελέτη.
- Τοποθέτηση πλαστικής γεωμεμβράνης.
- Τοποθέτηση αμμοφίλτρου, για τη συγκέντρωση και εκτόνωση των υγρών των απορριμμάτων.
- Δίκτυο συλλογής των υγρών απορριμμάτων και συγκέντρωσή τους σε φρεάτιο για επεξεργασία.
- Ταφή των απορριμμάτων με τη μέθοδο των κυψελών-επιφανειακών αναχωμάτων.
- Κατασκευή δεξαμενής νερού, οικίσκου, αντλιοστασίου, περίφραξη με διπλό συρματοπλέγμα κ.ο.κ..¹

Έως ότου βρεθεί τόπος μεταφοράς του σκουπιδότοπου, “ο εξωραϊσμός” του, στο πλαίσιο τοπικών περιβαλλοντικών εξαγγελιών,² θα περιορίζεται στην καλύτερη δυνατή ταφή των απορριμμάτων, σε ανοιγόμενες τάφρους στο συγκεκριμένο σημείο του πρώην λιμναίου χώρου. Η σωστή του λειτουργία επιβάλλεται επιπλέον επειδή ο υδροφόρος ορίζοντας βρίσκεται εκεί αρκετά ψηλά.³

Σύντομα, όπως είδαμε, έκαναν εκεί –στην αμολωρίδα– την εμφάνισή τους αυθαίρετα κτίσματα. Η θλιβερή δε εικόνα όσων απ’ αυτά κατεδαφίσθηκαν το 1997 λίγο κάτω από το σκουπιδότοπο είναι ό,τι πιο καταθλιπτικά

1. Βλ. εφ. *Πατρίς*, Πύργου, 14.2.1990, και *Επιταλιώτικα Νέα*, φ. 104/Φεβρ. 1990.

2. Ο εν λόγω εξωραϊσμός εξαγγέλθηκε στο πλαίσιο περιβαλλοντικών μέτρων από το Δήμο Πύργου, μαζί με το θέμα του βιολογικού καθαρισμού του Πύργου και του περιορισμού της ανεξέλεγκτης διάθεσης δοθρολυμάτων στις κοίτες του Αλφειού, *Επιταλιώτικα Νέα*, φ. 163/Μάρτιος 1996.

3. Ας ελπίσουμε ότι παρήλθε σχετικά η εποχή των εξωφρενικών οικολογικών τοπικών ειδήσεων: “Στη χωματερή Επιταλίου προσκομίσθηκαν πορτοκάλια από τον Ελαιώνα, Κολλύρι, Ξυλοκέρα, Σαλμώνη, Σκουροχώρι, Βούναργο, Λαστέικα, Βυτινέικα, Αμπελώνα, Αγ. Γεώργιο, Βροχήτσας, Κρουνών, Κρεστένων, Ανεμοχωρίου, Πύργου, Γρανιτσέικων, Καλλίκωμου, Βαρβάσαινας, Αλφειούσας, Αλεποχωρίου και... Επιταλίου. Τιμή Απόσυρσης 26.504 δρχ. το κίλο”, *Επιταλιώτικα Νέα*, φ. 104/Φεβρ. 1990.

αντιαισθητικό και αποκαρδιωτικό, όπως προαναφέραμε, μπορεί να φαντασθεί κανείς (δλέπε σχετικά φωτό 37).

Ο Αλφειός και η θάλασσα αποδομούν σταδιακά την αμμολωρίδα και ό,τι εκεί κτίζεται, κυρίως πλησίον των εκβολών του ποταμού. Ο αλλοτινός περίφημος Ρουφιάς, με τις αμμοληψίες και τα φράγματα, αδυνατίζει· αποδομείται και αποδομεί, πληγώνει και πληγώνεται. Στην εκβολή του δεν φθάνει με ορμή και δεν προσχώνει. Αφήνει τη θάλασσα να δρα και να κατατρώνει την ακτή. Όλα συμβαίνουν ωσάν ο γεννήτορας και αγαπημένος της Αγουλινίτσας, ανυπόφορα ρυπαρός και εξασθενημένος, να σκορπά εκδίκηση και οργή. Σε διαμαρτυρία του ο πρόεδρος του ΤΟΕΒ Πελοπίου αναφέρει ότι: “Εάν δεν ληφθούν μέτρα από την πολιτεία για αλόγιστη αμμοχαλικοληψία από ασύδοτους εργολάβους, σε δύο χρόνια θα καταρρεύσει το φράγμα Αλφειού, χώρια από την οικολογική καταστροφή και την παντελή εξαφάνιση της χλωρίδας και πανίδας από Φλόκα έως εκβολής”.⁴

Η ρύπανση του Αλφειού ξεκινά από το εργοστάσιο της ΔΕΗ στη Μεγαλόπολη. Ο τοπικός Τύπος δεν παύει να καταγγέλλει διάφορες μορφές ρύπανσής του:

- “Εναποθέτει όποιος θέλει ό,τι σκουπίδια θέλει, που φθάνουν εκτεθειμένα ένθεν, εκείθεν σε χιλιάδες τόνους. Καλλιεργεί όποιος θέλει ακόμα και μέσα στην κοίτη του, παραβιάζοντας τις σχετικές διαταγές της νομαρχίας”.⁵
- “Δεκάδες νεκρά ψάρια και χέλια ξεβράζονται τις τελευταίες μέρες στις όχθες του ποταμού Αλφειού”.⁶

Πάμπολλες είναι επίσης οι δημοσιεύσεις οικολογικού χαρακτήρα του τοπικού Τύπου σχετικά με τη μόλυνση υπογείων υδάτων της αποξηραμένης λίμνης από τα χημικά προϊόντα και με την ανησυχία από την επίδραση των νιτρικών ιόντων στα παράκτια ύδατα. Το καλοκαίρι του 1992 επιστημονικοί συνεργάτες του Πανελληνίου Κέντρου Οικολογικών Ερευνών (ΠΑΚΟΕ) πραγματοποίησαν δειγματοληψία θαλασσινών και πόσιμων νερών στην παραλία Επιταλίου.⁷ Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των παραπάνω αναλύσεων, τα επίπεδα τόσο της ρύπανσης όσο και της μικροβιολογικής μόλυνσης είναι υψηλά γύρω από το “αντλιοστάσιο” και στο σημείο εκβολής του Αλφειού στο Ιόνιο. “Επισημαίνεται ιδιαίτερα το έντονο μικροβιολογικό φορτίο στα δείγματα που προέρχονται από την περιοχή γύρω από το αντλιοστάσιο και τα υψηλά επίπεδα θεικών ιόντων σ’ όλες τις θέσεις της δειγματοληψίας”.⁸

4. *Επιταλιώτικα Νέα*, φ. 105/1990.

5. *Πατρίς*, Πύργου, 6.1.91.

6. *Επιταλιώτικα Νέα*, φ. 114/Μάρτιος 1991.

7. Με την πρωτοβουλία κυρίως του Συλλόγου Επιταλιωτών της Αθήνας “Ο Αλφειός”.

8. “Πίνακας αποτελεσμάτων αναλύσεων χημικών παραμέτρων στα θαλασσινά νερά του Κόλπου Επιταλίου”, *Επιταλιώτικα Νέα*, φ. 128/Σεπτέμβρης 1992.

Το Κοινοτικό Συμβούλιο Επιταλίου διетύπωσε γενικά (1995) προτάσεις για την αντιμετώπιση της ρύπανσης του Αλφειού. Είχε, για παράδειγμα, υποδείξει την αστυνόμευση της περιοχής και την εφαρμογή της αυτοφώρου διαδικασίας, στις περιπτώσεις που θα συλλαμβάνονταν θυτιοφόρα ν' αδειάζουν, και, παράλληλα, την απομάκρυνση των σκουπιδιών και των μπάζων εκατέρωθεν του δρόμου που αρχίζει από τη γέφυρα της εθνικής οδού και καταλήγει στην εκβολή του ποταμού.

Σε πολλά απ' αυτά τα προβλήματα η δημιουργία του παράκτιου σταθμού έρχεται, κατά την άποψη γνώστη των εκεί θεμάτων, να δώσει κάποια λύση, αποκαθιστώντας σχετικά την τάξη. Από απάντηση στην ανησυχητική ερώτηση, για το εάν ο παράκτιος σταθμός ενέχει κινδύνους, συνάγεται προσωρινά ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερος κίνδυνος, δεδομένου ότι το έργο προγραμματίζεται κάπως μακριά από κατοικημένη περιοχή. Αντίθετα, θα έχει, όπως επισημαίνεται, θετικά επί κοινωνικού και οικολογικού επιπέδου αποτελέσματα: θ' αποθαρρύνει τη βουλιμία για περιφραγή και οικοπεδοφαγία, ώστε να αποκατασταθεί και η πρόσβαση στην ακτή. Θα καταστήσει ανεπίτρεπτη τη λειτουργία του σκουπιδότοπου – εκεί δίπλα ακριδώς, με χαρακτηριστικά την πρόχειρη ταφή των απορριμμάτων στην άμμο, η οποία έχει μικρή ικανότητα αποδόμησης της οργανικής ύλης, και άρα ο κίνδυνος αυτόματης ανάφλεξης είναι ιδιαίτερα μεγάλος.⁹

Τα αποτελέσματα των μετρήσεων και των διαφόρων αναλύσεων των φυσικών στοιχείων είναι προφανώς από εδώ και στο εξής απόλυτα ωφέλιμα και αναγκαία. Έχει όμως κανείς την εντύπωση ότι, όπως κατατίθενται –γυμνοί και παγεροί φυσικο-χημικοί τύποι–, χρήζουν ενός φιλικότερου τρόπου ερμηνείας, προκειμένου να καταστούν προσιτότερα και στους αδαείς και ιδιαίτερα στους νέους, που επαναλαμβάνουν την οικολογική γενική ορολογία –περί χλωρίδας και πανίδας–, αλλά στερούνται της ζεστασιάς χαμένων διωμάτων στο πλαίσιο αλλοτινών φυσικών τοπίων. Όσο κατανοητό, για παράδειγμα, κι αν είναι το επίπεδο στο οποίο κυμαίνονται οι τιμές του PH ή του DO (του διαλυμένου οξυγόνου) στις διάφορες θέσεις δειγματοληψίας στην πρώην αγουλινισταίικη λιμνοθάλασσα –σε σχέση με τα κάθε φορά ανώτατα επιτρεπτά όρια των τιμών αυτών–, είναι γεγονός ότι η τέτοια κατανόηση έχει χαρακτήρα αποσπασματικό και ως εκ τούτου εν μέρει πειστικό.

Κατά παράδοξο τρόπο, ο διωματικός λόγος των άμεσων από τη φύση εμπειριών –που κομίζει και την αθωότητα των επιθυμιών–, τούτος, αν και στερείται κατά κανόνα επιστημονικής γνώσης, δείχνει να κατέχει μια εγγενή δύναμη πειστικότητας. Ο σκουπιδότοπος, λόγου χάρη, για όσους γνώρισαν

9. Το ότι απαιτείται δέβαα για το σταθμό ολοκληρωμένη μελέτη “δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, αλλά αυτό είναι ευθύνη του ΟΤΕ”, βλ. Βάσος Πουλόπουλος (1998).

τη λιμνοθάλασσα και το όλο λιμναίο τοπίο πριν την αποξήρανση, διώνεται ιδιαίτερα τραυματικά. Μπορεί κανείς, έτσι, ν' αγνοεί τον τύπο της τοξικής και μικροβιολογικής μόλυνσης που απειλεί τους υδροφόρους ορίζοντες της ευρύτερης περιοχής. Ξέρει όμως να εξωτερικεύει την επιθυμία αυτού που χάθηκε με την αποξήρανση, και μάλιστα με τρόπο εμπνευστικά παιδαγωγικό.

“Στην άμμο, μεταξύ της λίμνης και της θάλασσας, έβγαζε κανείς άλλοτε πριν το στράγγισμα, σε μισό μέτρο, νερό πολύ καθαρό. Υγιεινό, κρυστάλλινο και χωνευτικό. Με το στράγγισμα εξαφανίστηκε. Δεν ξανάχαμε πάλι για ξεδίψασμα τέτοιο νερό”.¹⁰

“Οι καλύδες που κάναμε πάνω στην άμμο για να περάσουμε το καλοκαίρι γίνονταν από σαμάκι, λεπτό καλάμι. Αυτό είχε μια ωραία μυρωδιά. Όπως φύσαγε το φρέσκο αεράκι και περνούσε το σαμάκι, η δροσιά γινόταν αρωματική”.¹¹

Ο προφορικός λόγος για το περιβάλλον, καθώς και ο –της όποιας μορφής– λογοτεχνικός, μιλά αυθόρμητα και με ευκρίνεια για ό,τι συγκροτούσε τον γύρω από τη λίμνη χώρο.

- “Η αποξήρανση ξέρανε τις πηγές στο βουνό· δέκα πέντε δρύσες είχε το Επιτάλιο με μπόλικο, καθαρό νερό. Στα τέσσερα πέντε μέτρα έδρισκες άλλοτε νερό, τώρα έπεσε στα 100 μ.”.¹²
- “Το κλίμα ήταν πριν γλυκό και υγρό· ο χειμώνας δροχερός· έριχνε και δέκα μέρες βροχή. Όποτε είχε φουρτούνα η θάλασσα και βροχή μαζί, πλημμύριζε ο τόπος ως το σταθμό”.¹³
- “Το κλίμα όχι τώρα φυσιολογικό. Δεν είναι πια εκείνη η παγιάδα, η δροσιά του καλοκαιριού. Δεν είχες με τη λίμνη αυτόν τον καύσωνα που έχει τώρα”.¹⁴
- “Λιγότερες βροχές τώρα, περισσότερη παγωνιά· γιατί όταν το νερό είναι κοντά δεν κάνει παγωνιά. Αυτή καίει το άνθος της ελιάς. Η ομίχλη της λίμνης προστάτευε το άνθος”.¹⁵
- “Στις άκρες της η λίμνη έδινε πολλές τροφές, ελεύθερα (διαθέσιμες) για όλο τον κόσμο. Τόνους αχιβάδες, πεταλούδες μέσα στο δούρκο που τις πιάνανε με τα χέρια· μουστακλήδες, ζαμπαρόλια με το καλάθι. Μεγάλη ακόμα ποσότητα από βδέλλες. Υπήρχαν άνθρωποι που τις πουλούσαν και συμπλήρωναν το εισόδημα”.¹⁶

10. Φράση συχνά επαναλαμβανόμενη με την αυτή περίπου διατύπωση.

11. 55χρονος ελεύθερος επαγγελματίας, Επιταλιώτης.

12. 56χρονος γεωργός, Επιταλιώτης.

13. 70χρονος γεωργός, Α. Σαμικό.

14. 61χρονη αγρότισσα, Επιτάλιο.

15. 63χρονος συνταξιούχος ΟΓΑ, Ανεμοχώρι.

16. 62χρονη αγρότισσα από το Επιτάλιο.

- “Ζαμπαρολάδες λέγαμε τους Ανεμοχωρίτες, επειδή έτρωγαν πολλά ζαμπαρόλια, και τους Αγουλινιτσαίους τους έλεγαν βουρλοδεμένους, επειδή βάζανε το βούρλο για ζωστήρα. Γεμάτη η περιοχή από βούρλα, καλάμι, ράπι· έφτιαχαν καλάθια, ψάθες, στεφάνια για σύκα, τις καλαμωτές για το μπάσιμο και τους βολχούς”.¹⁷

Η λίμνη όλα γύρω της τα συγκροτεί αναδίνοντας αίσθημα αυτόδουλης αυτάρκειας. Και αυτή η συγκρότηση, με ό,τι τη συνιστά και τη διαπερνά –χρωματικά, ηχητικά, αρωματικά–, γίνεται αυθόρμητα και ανεπιτήδευτα αντικειμένο εύχαρων περιγραφών, οικολογικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, λογίων και μη. Ας πάρουμε κάποια μικρή εικόνα, μέσω μιας τέτοιας περιγραφής, του λιμναίου τοπίου πριν την αποξήρανσή του.

“Η άνοιξη είχε έρθει πολύ καθυστερημένη. Δεν ξέχασε όμως έστω και αργά να κουβαλήσει μαζί της ούτε τις χαρές της... ούτε τα λουλούδια της. Σχεδόν όλα τα οπωροφόρα δένδρα άνθησαν μονομιάς. Την καθυστερημένη αμυγδαλιά ακολουθήσανε η μηλιά, η δυσσινιά, η κερασιά, η ροδακινιά, η κυδωνιά... Πάνω από τα νερά στα Παληάλωνα, πετούσανε ψαροφάγοι, τσιγκνιάδες, κορακούσια και ακόμα ακουγότανε το σφύριγμα της λαγοτρουλίδας... Τα μανουσάκια κάτω στο λιβάδι, και στον κάμπο μοσκοβολούσανε, σου χαρίζανε την ωραία τους μυρωδιά... όταν περνούσες από δίπλα τους... Ο τζωχός, ο χειροδότανος, η γαϊδουροκανθαλίθρα, το λάπατο και η γαραντζέλα είχανε ανθήσει. Τα λουλούδια τους γεμίζανε από μέλισσες που ρουφούσανε με βουλμία τους γλυκούς τους χυμούς. Μόνο τα ρίγια και οι βουρλιές δεν είχαν ανθήσει. Άγνωστο γιατί. Επίσης, τα στάρια και αυτά είχανε ξεσταχύσει. Όπως η ερέτρια, το σούτο και ο μαυραγάνης. Ακόμα είχε δγάλει τους γλυκούς της καρπούς η αγριαγγιναριά και αυτές οι γαλασιές, στην άμμο της θάλασσας, ήτανε μέχρι πάνου στα μπούνια γεμάτες σαλίγια. Δεν είχε υστερήσει ούτε η γουδαλοσυκιά να δγάλει τα γουδαλόσυσκά της”.¹⁸

Το “Μικρό οδοιπορικό” στον περίγυρο του λιμναίου τοπίου διαπερνάται από την απορία της απώλειάς του. “Ο όμορφος αυτός όμως τόπος υπέστη ολοκληρωτική οικολογική καταστροφή και σχεδόν όλη του η πανίδα χάθηκε... Έκτοτε έμεινε βουδός και έρημος, χωρίς παρουσία και χωρίς λαλιά”.¹⁹

Η μακαριότητα του φυσικού λιμναίου τοπίου και η αθωότητα των επιθυμιών δομούν ένα πεδίο αδιάκριτα οικολογικό, οικονομικό και πολιτιστικό συνάμα. Μια δόμηση που απηχεί τον ίδιο τον τρόπο με τον οποίο η λίμνη συγκροτεί τα στοιχεία γύρω της.

17. 53χρονος τεχνίτης, Επιταλιώτης.

18. Μπ. Κаланτζόπουλος (1991).

19. Μπ. Κаланτζόπουλος (ό.π.).